

Yayın Geliş Tarihi: 24.09.2020

Yayına Kabul Tarihi: 16.11.2020

Online Yayın Tarihi: 31.12.2020

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.799822

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 22, Sayı: 4, Yıl: 2020, Sayfa: 1347-1371

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

OSMAN TURAN'IN ADALET PARTİSİ'NDEKİ SİYASÎ HAYATI (1965-1967)

Ferit Salim SANLI*

Öz

Türk tarihçiliğinin mümtaz isimlerinden birisi olan Prof.Dr. Osman Turan ilmî hayatının yanı sıra aktif siyasetle de iştigal etmiş ve bu minvalde önce Demokrat Parti'de daha sonra da Adalet Partisi'nde milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Turan her iki dönemde de iktidar partisinin mensubu konumunda olsa da muhalefet ettiği konularda görüşlerini dile getirmekten imtina etmeyen bir tutum sergilemiştir. "Merkez sağ" niteliğini haiz mezkûr iki partiye de bilhassa kültürel, ilmî ve manevî politikalar bağlamında önemli tenkitleri "içeriden" yönelten Turan'ın Adalet Partisi'ndeki siyasî hayatı, 1960'lı yılların siyasi kompozisyonunu ve Türk sağının çatallaşarak MHP, MNP gibi farklı partilerin ortaya çıkmasını anlamak açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Osman Turan, Adalet Partisi, Merkez Sağ, Milliyetçilik, Muhafazakârlık

OSMAN TURAN'S POLITICAL LIFE AT THE JUSTICE PARTY (1965-1967)

Abstract

Besides the scientific life of Prof. Dr. Osman Turan, who is one of the important figures of Turkish historiography, also engaged in active politics and served as a deputy in the Democratic Party and later in the Justice Party. Although Turan was a member of the ruling party in both periods, he displayed a personality that did not hesitate to express his views on issues he opposed. He directed important criticisms "from within", especially in the context of cultural, scientific and moral policies of the two parties having the quality of "center-right", the political life of Turan in the Justice party is also important in terms of understanding the political composition of the 1960s and the emergence of different parties such as NMP and NOP by bifurcating the Turkish right.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Sanlı, F, S. (2020). Osman Turan'ın Adalet Partisi'ndeki siyasî hayatı (1965-1967). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 1347-1371

*Ar. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, ORCID: 0000-0001-9010-5620, feritsalimsanli@gmail.com.

Keywords: Osman Turan, The Justice Party, Centre-right, Nationalism, Conservatism.

GİRİŞ

Osman Turan önemli bir tarihçi olmasının yanı sıra, tıpkı Fuat Köprülü gibi aktif siyasetle iştigal eden ilim adamı tasnifine uygun bir politik geçmişe sahiptir.¹ Demokrat Parti Döneminde 1954 yılında Trabzon Milletvekili seçilen Turan'ın vekillik hayatı 27 Mayıs darbesiyle akamete uğraşmış olsa da, DP yerine kurulan Adalet Partisi'nden 1965 Milletvekili seçimleri sonucunda tekrar seçilerek meclise geri dönebilmiştir. Osman Turan'ın siyasî hayatı, bilhassa Türk sağının tarihini araştıranlar için oldukça ilgi çekici mahiyettedir. Hakkında araştırma eseri yayınlayan Nasrullah Uzman'ın isabetli tahliliyle “İktidardaki Muhalif” (Uzman, 2018) olarak tanımlanan Turan'ın itirazları parti içi muhalefetin oldukça ötesinde bir nitelik arz etmektedir.

Osman Turan'ın DP milletvekili olduğu dönemde partisine, kendi uhdesinde bir münevver kitleyi haiz olamaması yönünde eleştiriler yönelmiştir. Partisinin 10 Kasım 1957 toplantısındaki sarf ettiği şu sözler dikkate değerdir: “Benim kanaatimce Demokrat Parti evvela dayanacağı bir münevver kitle bulmak zorundadır. Yalnız demokratik rejimlerde değil diktatör memleketlerde dahi bir iktidarın, bir fikrin, bir meşkûre dayanağı olan kitle vardır. Bizim manevi kitemiz en ön safta mücadele edecektir. Fakat biz şimdi bunu temin etmiş ve tayin etmiş durumda değiliz.” (Uzman, 2018, s. 167). Turan'ın bu sözleri sarf etmesinde amil, DP'nin en önemli siyasî rakibi olan CHP'nin münevver kitle olarak tarif ettiği aydın zümresinde mevcut olan karşılığıdır. Osman Turan, 27 Mayıs'a giden yolda oldukça mühim bir uyarı niteliğinde olan bu sözleri Salim Başol'a da Yassıada Mahkemesinde tekrarlayarak, DP'nin en önemli hatasının kültürel meselelerde ihmal ve münevvere yönelik politikalar üretmemesi olduğunu ifade etmiştir. (Uzman, 2018, s. 260).

Osman Turan'ın DP milletvekilliği döneminde iktidara yönelttiği bir diğer önemli tenkide göre hükümet “manevi buhran” karşısında yeterli tedbirleri almamıştır. Komünizm ve irticanın manevi tatminsizlikten doğduğunu ileri süren Turan, DP'nin aynı CHP gibi nitelik yerine niceliği tercih ettiğini öne sürerek, “sağa baktıkça mürteci, sola baktıkça komünist” denildiği takdirde memlekette fikir hayatının gelişmeyeceğini beyan etmiştir (Uzman, 2018, s. 135).

DP döneminin tarihine müracaat edildiği takdirde, Turan'ın yukarıda özetlenen eleştirilerinin parti içi muhalefetin ötesinde olduğu müşahede edilecektir. Cevat Rifat Atilhan'ın kurduğu İslam Demokrat Partisi'nin 1952'de, Millet Partisi'nin ise 1953'te “irticai faaliyetler” gerekçesiyle kapatılışı, Türk sağının muhtelif kesimlerinin DP iktidarına yönelik eleştirilerinin başlıca sebeplerini teşkil

¹ Makalede Turan'a dair sadece konu başlığı bağlamında bilgiler verilecektir. Turan'ın biyografisi için bkz. (Birinci, 2003).

etmektedir(Taşkın, 2007, s. 124) Mezkûr kesimler ayrıca milliyetçi-muhafazakâr camianın önde gelenlerinin bir arada olduğu “Türk Milliyetçileri Derneği'nin” lağvedilmesi², DP'nin maddi kalkınmayı ön plana alırken manevi kalkınmayı ihmal ettiği, komünizmle yeterince mücadele edemediği ve milliyetçi-muhafazakâr gençliği partinin uhdesinde mobilize edemediği (Sanlı, 2019, ss. 55-56) gibi gerekçeler öne sürerek DP'yi tenkit edecektir. Doktriner sağ olarak kavramsallaştırılacak zihniyeti temsil eden bu gruplar kendi ideolojik çizgilerini DP'ye zerk etmek isterken, DP kendi özerkliğini muhafaza etmek isteyecektir(Taşkın, 2009, s. 459). Osman Turan bu noktada bir nevi, milliyetçi-muhafazakâr sağın parti içerisindeki temsilcisi misyonunu üstlenecek ve parti içi muhalefetten imtina etmeyecektir.

27 Mayıs 1960 Darbesi akabinde Osman Turan'ın da dâhil olduğu DP önde gelenleri Yassıada'ya gönderilirken, parti de darbe sürecinde kapatılmış ve yerine Adalet Partisi kurulmuştur. Darbe sonrası sivil hayata geçiş sürecinde tesis edilen parti, MBK tarafından önce Genelkurmay Başkanı yapılan ancak akabindeki EMINSU tasfiyesinden emekli edilen Ragıp Gümüşpala'nın Genel Başkanlığında kurulmuştur. Demokrat Parti'nin mirasını sahiplenmek iddiasındaki bir partinin Ragıp Gümüşpala ismini tercih etmesi ise ilgi çekicidir(Demirel, 2004, s. 52). Bu tercihte, her ne kadar daha sonra emekli edilse de, Gümüşpala'nın MBK'nın Genelkurmay Başkanlığı yapması hasebiyle ordu ile müspet bir münasebete sahip olmasının “müesses nizam” nezdinde partinin “iyi niyet gösterisi” olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte kendisini “gerici hareketlere karşı” ve “komünizme aman vermeyen” birisi olarak tarif eden Gümüşpala'nın (Aydın-Taşkın, s. 83) mezkûr nitelikleri de bu noktada etkili olmuştur.

Adalet Partisi Türk sağının muhtelif kimliklerini temsil etmiştir. Mesela darbe öncesinde DP içerisinde yer alanlar, Türkiye Köylü Partisi kökenliler, çeşitli milliyetçi ve/veya İslamcı kesimler bu kombinasyon dahilinde zikredilebilir (Aydın-Taşkın, 2014, s. 30). Ragıp Gümüşpala'nın 6 Haziran 1964 tarihinde vefat etmesiyle birlikte parti içerisinde liderlik konusunda rekabet yaşanmış ve bu minvalde milliyetçi-muhafazakar tabanda önemli bir karşılığı olduğu ileri sürülen Sadettin Bilgiç ile mühendis bir teknokrat olup 1962 yılına kadar siyaset sahnesinde faal bir görevi olmayan Süleyman Demirel arasında ciddi bir liderlik yarışı yaşanmıştır. Her ne kadar kamuoyunda seçimi Bilgiç'in kazanacağı tahmin edilmişse de(Demirel,

² 1951 yılında Türk Milliyetçileri Derneği adıyla kurulan ve büyük bir ilgi gören bu oluşumda, Atsız'ın, Remzi Oğuz'un ve Nurettin Topçu'nun fikirlerini paylaşan insanlar, CHP'ye karşı bir koalisyon içerisine girmişlerdir. 1953 yılında, derneğin 73 şubesi bir günde kapatılarak, derneğin mallarına en konulmuş ve derneğin idare heyetinde bulunan DP milletvekilleri Sait Bilgiç ve Tahsin Tola da partiden ihraç edilmiştir. Bkz, (Ayvazoğlu, 2008, s. 571). “Türk Milliyetçileri Derneği” için ayrıca bkz. (Kılıç, 2016).

2004, s. 37) Demirel delegenin oylarının kahir ekseriyetini almak suretiyle AP'nin yeni Genel Başkanı olmuştur (Ahmad, 2007, s. 291).

AP'nin yukarıda zikredilen heterojen yapısı 60'lı yıllar boyunca parti içerisinde ciddi tartışmaların ve kopuşların meydana gelmesine zemin hazırlayacaktır. Hem Gümüşpala döneminde hem de Demirel döneminde meydana gelen bu tartışmaların odağında, aynı DP döneminde olduğu üzere, sağ kökenli ideolojik yapıların kadrolarını ve fikriyatını AP'ye yönlendirme çabaları bulunmaktadır (Sanlı, 2017, ss. 4-49) . 1965 seçimleri ve beraberindeki süreç, parti içerisinde yaşanacak tartışmaları daha da alevlendirecektir.

1960'LI YILLARIN FİKRÎ VE SİYASÎ ATMOSFERİ

Adalet Partisi içinde yaşanan tartışmalara ve Osman Turan'ın bu husustaki başat rolünü irdelemeden evvel 60'lı yılların fikrî ve siyasî atmosferine değinmek gerekmektedir. Türk siyasetinde fikrî çatallaşmaların yaşanması ve mevcut siyasî partilerin politik konumlarının sağ/sol minvalinde sınıflandırılmaya başlaması, 1960'lı yıllara tesadüf etmektedir. Söz konusu durumun oluşmasında, 1961 Anayasa'sının sağlamış olduğu "görelî hürriyet" neticesinde kurulan, sosyalist kimliği ile tebarüz eden Türkiye İşçi Partisi'nin mevcudiyeti ile birlikte Türk siyasi hayatına "doktrin partisi" kavramının gündeme gelmesi önemlidir. Sol kimliği ile maruf TİP'ten sonra CHP'nin de 1965 seçimleri öncesinde "ortanın solu" politikasını temsil ettiğini açıklaması sol kavramı kadar, sağ kavramının da telaffuzunu arttıran bir gelişme olmuştur. Mesela Süleyman Demirel, 1965 yılına kadar Türk siyasetindeki tasnifin " CHP'liler ve CHP'li olmayanlar" ile sınırlı olduğunu ancak CHP'nin "ortanın solu" açılımı ile birlikte kendilerini sağ cemahta konumlandıklarını ilan etmek mecburiyetinde kaldıklarını söylemiştir(Taşkın, 2009, s. 463). Osman Turan da 1965 seçimleri öncesinde yapmış olduğu bir konuşmada; "*CHP solu desteklemekten vazgeçtiği takdirde, Türkiye'de sağ sol mücadelesi olmayacaktır*" sözlerini sarf ederek CHP'yi eleştirirken, bu kavramların Türk siyasî hayatına henüz girdiğine dair görüşü destekler mahiyette bir yargıda bulunmuştur (Unat, 1966, s. 140). Diğer yandan, AP'de yer alan Ferruh Bozbeyle ise Türkiye'de o döneme kadar "sağ siyasetin hâkim olduğunu" bundan ötürü de hiç kimsenin sağ kavramını zikretmediğini ileri sürerken, sol kavramının ortaya çıkışı ile birlikte sağ kavramının kullanılmasına ihtiyaç duyulduğunu beyan etmiştir (Bora, 2012, s. 18). Nitekim 1965 seçimleri "hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunda, Türkiye'nin ilk ideolojik seçimleri" olarak tarif edilirken(Unat, 1966, s. 48), seçime iştirak eden

partiler “ *yelpazede TİP en solda, CHP ortanın biraz solunda, AP sağda, CKMP en sağda yer alacak*” (Sanlı, 2017, s. 7) şeklinde nitelenmiştir.

Türkiye’de 1965 seçimlerine katılan partilerden CKMP’nin “en sağda”, TİP’in ise “en solda” yer alması dönemin bir diğer meselesinin irdelenmesini gerektirmektedir. Bu iki parti de “aşırı” yahut “müfrit” sıfatıyla tasvir edilirken, 60’lı yıllar boyunca müesses nizamı ya da merkez siyaseti temsil eden isimler nazarında “müfritlik/aşırılık” takbih edilmiştir. Mesela Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 1961 Anayasasına işaret ederek; “*Bu anayasa sağa ve sola saptırılmayacak kadar kesindir..., müfrit hareketlere asla müsaade yoktur*” (Sanlı, 2017, s. 8) sözlerini sarf etmek suretiyle müesses nizamın endişesini dile getirmiştir. Merkez siyaseti temsil eden İnönü, “aşırı sağ/sol” akımlara dair sorulan bir suale cevaben her iki akımın da doğası gereği birbirinden farkı olmadığını, bahsedilen iki fikrin de “Türkiye’de otoriter bir sistem kurmayı” hedeflediğini iddia etmiştir (Durum, 11 Şubat 1965). Aynı soruya cevaben Demirel ise “aşırı sağ/sol” hakkındaki tutumlarını şu şekilde ifade etmiştir: “*Türk milletinin ve onun müesseselerinin davranışı aşırı sol cereyanlar karşısında ne ise aşırı sağ cereyanlar karşısında da öyle olacaktır*” (Durum, 11 Şubat 1965). 1966 yılında gerçekleşecek ve makalenin ilerleyen safhasında değinilecek olan AP Büyük Kongresi öncesinde, CHP’nin Genel Sekreteri olan Bülent Ecevit’in; “*CHP’nin yaptığı gibi AP de, ortanın sağında olduğunu bildirerek sağ uçtan gelebilecek tehlikelere bir duvar çekerse... demokrasimiz sürekli yaşama imkanına kavuşacaktır*” (Ahmad, 2007, s. 287) sözleri veya İnönü’nün AP yönetimine seslenerek; “*siz sağı aşırılardan koruyun, biz de solu koruyalım; o zaman memlekette korkuya yer kalmaz*” (Ahmad, 2007, s. 318) çağırısı ise bu bağlamda dikkate alınması lazım gelen bir noktayı teşkil etmektedir.

OSMAN TURAN’IN ADALET PARTİSİ’NE İLTİHAKI

Yukarıda izah edilmeye çalışılan fikrî/siyasî atmosfer dâhilinde Osman Turan, Demirel’in AP Genel Başkanı olmasından sonra “Umumi Başkan Yardımcılığı ve Teşkilat Başkanlığı” görevine getirilmek suretiyle aktif siyasete geri dönmüştür (Uzman, 2018, s. 348). Demirel’in riyasetinde ve Osman Turan’ın Genel Başkan Yardımcılığında 1965 seçimlerine hazırlanan Adalet Partisi makalenin konusu minvalinde iki mühim gelişmeye tesadüf etmiştir. Birinci önemli gelişme, sağ cenah içerisinde olan ve AP ile aynı oy kesimlerine hitap eden CKMP’de liderliğin Alparslan Türkeş’in eline geçmesi olmuştur. Zira bu gelişme, özellikle AP’ye muhalif olan kesimlerde,

CKMP'nin AP'den oy koparabileceği temennisini beraberinde getirmiştir (Sanlı, 2019, s. 91). 1965 seçimleri öncesinde AP'yi etkileyen ikinci önemli olay ise seçim kanununda yapılan değişiklikle "millî bakiye sisteminin" tatbik edilmesi olmuştur. Bu seçim kanunu ile birlikte nispeten az oy oranı alan partilerin mecliste daha fazla vekil ile temsil edilebilme imkânına erişmesi (Tuncer- Danacı, 2003, s. 15) beraberinde sağ kökenli küçük partilerin oylarını muhafaza edebilecekleri öngörüsünü ortaya çıkarmıştır. Ancak AP, söz konusu olumsuz koşullara rağmen, 10 Ekim 1965'te yapılan seçimler sonucunda oyların %52.87'sini elde ederek, tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu elde edebilmiştir (Aydın-Taşkın, 2014, s. 140). Seçimlere Trabzon adayı olarak iştirak eden Osman Turan da böylece milletvekili seçilerek meclise geri dönmüştür. Osman Turan'ın Adalet Partisi kariyeri makalede tafsilatına değinileceği üzere şiddetli bir parti içi muhalefetle geçecek, bilhassa Yeni İstanbul gazetesinde kaleme alacağı yazılarla³ muhalefetini kamuoyunda paylaşacak ve 30 Ekim 1967 tarihinde ihraç edilmek suretiyle oldukça kısa sürecektir (Milliyet, 31 Ekim 1967).

Osman Turan'ın Adalet Partisi'nde yaşayacağı ilk sorun bu seçimlerin hemen akabinde yaşanmıştır. Seçimlerden önce kamuoyunda müstakbel Milli Eğitim Bakanı olacağı konusunda öngörüler bulunan (Uzman, 2018, ss. 361-362) ve kendisinin de benzer bir beklenti içerisinde olduğunu ilerleyen yıllarda yapacağı eleştirilerde hissettiren Turan, kabine dışında kalmıştır. Turan'a göre "*seçimleri müteakip günlerde TBMM'de ve memlekette beliren sevinç ve bayram havası hükümet listesinin okunmasıyla derhal bir matem sükûtuna inkılap etmiştir*" (Yeni İstanbul, 2 Aralık 1966). Demirel parti örgütlerine seçim öncesi taahhüt ettiği vaatleri böylece yerine getirmemiş ve "*adam seçmekte menfi istikametteki isabetini*" ortaya koymuştur. Böylece millî irade "*felce uğratılmış*" veya "*taksim edilmiştir*" (Turan, 31 Temmuz 1967). Demirel iktidar yolunda ne derece demokratsa iktidara geldikten sonra millî iradeden uzaklaşmaya başlamış, partinin programına, mefkûresine rağmen liyakatli ve milliyetçi unsurlardan kaçınmıştır (Uzman, 2018, s. 379).

³ Osman Turan'ın Yeni İstanbul gazetesinde kaleme almış olduğu yazılar Nasrullah Uzman tarafından derlenerek kitaplaştırılmıştır. (Turan, 2016).

OSMAN TURAN'IN “MANEVÎ BUHRAN”, “YÜKSELEN KOMÜNİZM” VE “GENÇLİK POLİTİKASI” OLGULARI ÇERÇEVESİNDE İKTİDAR ELEŞTİRİLERİ

Türkiye’de “manevî buhran” yaşandığı tespitinde bulunan ve millî bünyenin sağlam olmasına rağmen ilim, kültür ve din müesseselerinin zayıf kaldığını düşünen Turan’a göre siyasî buhranlar ve “tehlikeli cereyanlar” olarak tarif ettiği sosyalist/komünist akımlar mezkûr durumun mukadder bir sonucudur (Turan, 13 Nisan 1966). Türkiye’de hüküm süren manevî buhranın 27 Mayıs ile birlikte maddî bir niteliğe de dönüştüğünü ileri süren Turan, memleketin muvazenesinin siyasî olduğu kadar ideolojik olarak da bozulduğunu çünkü sağcı Demokrat Parti yerine solcu Halk Partisi’nin ayakta kaldığını ve Halk Partisi’nin aşırı sola cevaz verdiğini düşünmektedir. Bundan ötürü “komünist ve yıkıcı gayretler” kuvveden fiile çıkmış ve ihtilalci bir nitelik kazanmıştır(Turan, 8 Şubat 1967).

Manevî buhran hususunda baş sorumlu olarak CHP’yi gören Turan, Türk milletinin hem Demokrat Parti’yi hem de Adalet Partisi’ni iktidara getirme motivasyonunu, maddî kalkınma ve refah seviyesiyle değil, daha ziyade hürriyete kavuşmak, zulümden ve dinî baskılardan kurtulmak olarak mütalaa etmektedir(Turan, 6 Eylül 1966). Buna mukabil Turan, DP/AP geleneğinin de manevî buhranın mesuliyetinden azade olamayacağı düşüncesindedir. Çünkü liderler “*diktatörlük devrinden kalan manevi sefaletin*” idrakinde olmadıklarını, sola karşı aydın bir zümre vücuda getirmeyip, ilmî, kültürel ve dinî müesseseleri ıslah etmeyerek göstermişlerdir. Maddî kalkınmanın manevî kalkınma olmaksızın gerçekleşmeyeceğini düşünen Turan, manevî buhranla zemin bulacak solcu propagandalar ile birlikte iktisadî sorunların da meydana geleceği kanaatini taşımıştır. Bu meyanda Demirel’in Millî Eğitim Bakanı olarak İlham Ertem tercihinin de eleştiren Turan, üniversitelerin ilmî ve millî esaslara göre vazife yapmadıklarını ve büyük bir “yarı münevver” işsizliği tehlikesinin muhtemel olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Ayrıca Parti, siyaset, fikir ve mefkûre ekipleri kurarak milliyetçi münevverleri ve gençleri tutmak suretiyle memleketi siyasî istikrara kavuşturabilecekken bu fırsatı kaçırmıştır. Demokrat Parti döneminde de benzer eleştirileri sıraladığı müşahede edilen Turan, Demirel’i de benzer bir akıbet yaşanabileceği hususunda uyarmıştır. Turan’a göre Demirel Türkiye’de bir ihtilal ve rejim meselesi bulunmuyor derken; “*münevverleri ve müesseseleri sağlam olmayan ülkelerde reylerin kifayet etmediğini, diğer demokratik kuvvetlerin lüzumunu düşünmüyor ve*

koca Demokrat Parti'nin akıbeti de bir uyanış hissi doğurmuyordu” (Turan, 31 Temmuz 1967).

Turan, yükselen komünizm karşısında hükümetin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği kanaatini taşımıştır. Hükümetin komünizm karşısında ciddi tedbirler alması gerektiğini ifade eden Turan, “*hükümetin vazife olarak sokağa düşen ve siyasî nizama karşı gelen komünizmi süratle kanuni müeyyideler altına alması*”(Milliyet, 25 Mayıs 1966) talebini kamuoyunda ilan etmiştir. Turan ayrıca iktidar olmanın muktedir olmayı gerektirdiğini ancak hükümetin yıkıcı cereyanlara karşı gerekli adımlar atmadığını ileri sürmüştür (Yeni İstanbul, 2 Aralık 1966). Turan'ın iktidar/muktedir meselesine dair şu sözleri ise oldukça ilgi çekici mahiyettedir: “*Muktedir olması gereken iktidarların zaaf veya sükûtları dolayısıyla mazeretin makbul olmayacağı ve bu manasıyla asıl mesuliyetin iktidarlara ait olduğunu tarihî bir hüküm olarak kayda lüzum vardır* (Turan, 23 Nisan 1966).

İktidarın komünizme karşı yeterli tedbir almadığını ileri düşünen Turan, bu keyfiyetten ötürü sokakların da solculara kaldığı düşüncesindedir. Buna mukabil milliyetçi gençler, “himayeden mahrum kaldıkları gibi”, mahkemeye sevk edilmekte (Yeni İstanbul, 2 Aralık 1966), “ 32 milyonluk ülke 32 binlik kişilik azgın kalabalık” karşısında aciz kalırken, milliyetçi gençler her türlü baskıya muhatap kalmaktadır(Turan, 8 Şubat 1967). Üniversitede solun karşısında bulunan talebe teşekkülleri arasında en zayıf durumun iktidar partisine ait olduğunu beyan eden Turan yine Demokrat Partisi dönemi vurgusu yaparak, 27 Mayıs öncesinde DP'nin de bu hususta ihmalleri olduğunu ve hem partinin hem de partinin liderinin bir darbe ile sakit kalmasında solcu gençliğin önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Tevfik İleri'nin kendisine; “ *Osman Turan, son kabine toplantısında Türk Ocağı'na ve Türk Yurdu Dergisi'ne ciddi bir yardım için karar verdik fakat yazık ki iş işten geçmişti*” diyerek özeleştiriye bulunduğunu ifade eden Turan'a göre Adalet Partisi söz konusu tarihî tecrübeden ders almamaktadır (Uzman, 2018, ss. 380-381). Gençlik sağ-sol olarak bölünürken AP zayıf kalmış, sola müsamahakâr olan kanunlar milliyetçilere ve dindarlara karşı aynı toleransı göstermemiştir (Turan, 20 Haziran 1967).

Turan'ın “gençlik politikası” dairesinde söylediği ve Celal Bayar'ın 70'li yıllarda DP dönemine dair yaptığı özeleştirileri hatırlatan bu sözler, 60'lı yılların tarihi bağlamında tahlil edilmeye muhtaç bir tespit durumundadır. 60'lı yıllar Türkiye'si bilhassa üniversite zemininde, gençlik örgütlenmelerinin mümbit bir arazi bulabildiği bir döneme şahitlik etmiştir.

27 Mayıs hareketinin hemen öncesinde ve sonrasında politikleşen gençlik, muhtelif cemiyetler münasebetiyle siyasetin aktif bir unsuru olmuştur. Bu meyanda İstanbul, Ankara gibi kentlere periferiden gelen ve kendisini üniversitenin ikliminin dışında hisseden “taşralı” bir grubun da mevcudiyeti söz konusu olmuştur. Çoğunlukla taşradan gelen DP- AP kökenli gençler, üniversiteye gittiklerinde karşılarında, “orta-üst” sınıftan gelen, sosyalizme taraftar bir kitleyle karşılaşmıştır. O dönemde üniversiteye kaydolan Taha Akyol bu durumu şu sözlerle tasvir etmiştir: “İlerici” arkadaşlarımızın kimi “proleterya devriminden”, kimi “İkinci 27 Mayıs’tan, kimi de “Ordu-Gençlik el ele, haydi devrime” sloganından bahsediyordu. Bizim soyut “milletten” başka, ne “proleteryamız”, ne “devrimci ordumuz” ne de “darbemiz” vardı” (Akyol, 1997, s. 23). Dönemin AP’li öğrencilerinden Mehmet Keçeciler’in de işaret ettiği üzere, Türk solunun sağ tahkim etmesi, AP’li olmayı “vurguncu, çıkarıcı, aracı, tefeci” olarak itham etmesi gibi hususlar gençliği farklı arayışlara itecek (Demirel, 2009, s. 416) ve Turan başta olmak üzere AP dâhilindeki milliyetçi/muhafazakâr grubun tepkisine yol açacaktır.

OSMAN TURAN’IN ADALET PARTİSİ-CHP İLİŞKİSİ, LAİKLİK POLİTİKALARI, PARTİ İÇİNDE MUHALEFET/TASFİYELER ÇERÇEVESİNDE İKTİDAR ELEŞTİRİLERİ

Daha önce de belirtildiği üzere 60’lı yıllar, Türkiye’de siyasi yelpazenin billurlaşmaya başladığı bir dönem olarak resmedilmektedir. Ülkenin iki ana partisinden birisi olan ve birbirleriyle iktidar yarışına giren Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi, çeşitli politikalar üretmek vasıtasıyla partilerini dizayn etmişlerdir. Bu bağlamda 1965 seçimleri öncesinde CHP “ortanın solu” politikasını ortaya koyarak yeni bir açılımı başlatmıştır.

“Ortanın solu”, İsmet İnönü’nün 30 Nisan 1965 yılında partisinin kimliğini tanımlamak adına kullandığı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Emre, 2013, s. 84). Ancak kavramın ortaya çıkma süreci, bilhassa 1963 seçimlerinden sonra şekillenmeye başlamıştır. 60’lı yıllar, Türkiye’de solun yükselişe geçişine sahne olmuş; “kentli muhalefet-yeni orta sınıf” bilhassa “Yön” ve “Türkiye İşçi Partisi” gibi mahfillere kanalize olmaya başlamıştır. CHP bu tabanı elinde tutmak istemiş ve bu minvalde “ortanın solu” açılımına gitmiştir. 14. CHP kurultayında yayınlanan “İleri Türkiye Ülküsü” adlı broşürle parti, “sosyal adalet, refah ve hızlı kalkınmayı” hedeflemiş (Abadan, 1966, s. 153) ve Turhan Feyzioğlu’nun Konya’da yaptığı konuşmada olduğu üzere “reform tedbirlerinden yana olan, sosyal adalete inanan, halkın partisi” sloganını benimsemiştir (Ahmad, 2007, s. 313). Bu söylemler, İnönü’nün 1965 yılında “ortanın solu” tarifini yapmasına giden yolu açacaktır. İnönü, “CHP devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda yer alacaktır

(Unat,1966, s. 156) ”⁴ demek suretiyle, partisinin kimliğini açıklayacak ve bu kavram hem parti içinde hem de rakip tarafından eleştiri konusu olacaktır.

“Ortanın solu” sloganı başta AP’nin “*Ortanın Solu Moskova’nın Yolu*” sloganı olmak üzere muhalefet partileri tarafından eleştirilecek ve CHP komünizme kaymakla itham edilecektir (Abadan, 1966, s. 158). İsmet İnönü ise bu isnada karşılık olarak, “*ortanın solunda bir anlayış, memleketi komünizme, faşizme götürmeyecek tek anlayıştır*” (Abadan, 1966, s. 159) diyecek, 1965 seçimlerinden önce ise “ortanın solu” politikasının “komünizmin akıllı düşmanı” (Abadan, 1966, s. 177) olduğunu söyleyerek komünizm isnatlarını reddedecektir.

Her ne kadar Demirel başta olmak üzere AP, “ortanın solu” politikasını “Moskova Yolu” olarak tarif etse de, Osman Turan başta olmak üzere milliyetçi/muhafazakâr camiada partinin CHP ile muvazaa içerisinde olduğuna yönelik eleştirilere ve bu bağlamda Adalet Partisi’nin sola cevaz veren bir mahiyette olduğuna yönelik argümanlara tesadüf edilmiştir. AP’nin bilhassa laiklik uygulamaları çerçevesinde dönem bu tartışmalar, Osman Turan’ın parti içinde muhalefetinin temel dinamiğini teşkil ettirecektir.

Osman Turan, Adalet Partisi ile Halk Partisi’nin en temel ayrımın laiklik anlayışları arasındaki fark olduğunu, Adalet Partisi’ni iktidara getiren temel amilin de mezkûr farklılık olduğunu ileri sürmüştür (Turan, 21 Aralık 1966). Partisinin manevî değerler, milliyetçilik ve dinî hürriyet hususunda inhiraf ettiğini iddia eden Turan, söz konusu sapmayı “sola kayış” olarak telakki etmiş ve bunun millî iradeye mugayir bir keyfiyet olduğunu iddia etmiştir (Turan, 20 Haziran 1967). Turan’ın bu değerlendirmelerde bulunmasının arkasında çeşitli siyasî hadiselerin rolü bulunmaktadır. Turan’ın Adalet Partisi mazisinde konu başlığı bağlamında ilk önemli muhalefeti meşhur 163/a maddesi tartışmaları etrafında dönmüştür. AP 1966 yılında bir af tasarısı hazırlamış ancak sağ kökenli muhtelif isimlerden 163.madde ile alakalı ciddi itirazlar gelmiştir. Ali Fuat Başgil; “*163.maddeden yargılanan nurlular da affa dâhil olmalı, benim de kitaplığında nurluluğa dair kitaplar var*” diyerek af tasarısını tenkit etmiştir (Babı Ali’de Sabah, 20 Temmuz 1966). Necip Fazıl Kısakürek de; “*bir İslam davacısının Allah ve Resulüne dayanarak kaleme aldığı risaleler etrafında bir takım iman âşıkları*” olarak tasvir ettiği Nurluların “mahzun kaldığını” ileri sürerken, “bu vatani kim idare ediyor” demek suretiyle serzenişte bulunmuştur (Kısakürek, 14 Temmuz 1966). Necip Fazıl başka bir yazısında ise Demirel’i eleştirirken, Demirel’in “İslamiyet ve Nurluluk” söz konusu olduğunda “suskun kaldığını ve partisine teveccüh eden kitlenin ruhunu inkisar

⁴ Ecevit’e göre Türkiye, Sovyet, Çin, Arap ve batı tipi olmak üzere dört taraftan “sol basınç” ile muhatap kalmıştır. Batı’dan gelen sol basınç Ecevit’in nazarında “Avrupa tipi sosyal demokrasiye” işaret etmekte ve “ortanın soluna” tekabül etmektedir. Bkz, (Emre,2013, s. 217, 218). “Ortanın solu” kavramı ve politikasına dair detaylı bir tahlil için bkz. (Ağtaş, 2008, s. 194-221).

ettiğini" ifade etmiştir (Kısakürek, 8 Ağustos 1966).⁵ Kısakürek'in eleştirilerini yer veren ve AP'ye milliyetçi-muhafazakâr bir muhalefet gösteren Babı Ali'de Sabah gazetesi ise; "AP içerisinde Müslümanlıktan korkan bir grubun mevcut olduğu oysa AP'nin milletten aldığı kefaleti yerine getirmesi gerektiğini" ileri sürerken, 163.maddeden yargılanan Nurcuların "af kapsamına" alınmasını talep etmiştir (Babı Ali'de Sabah, 20 Temmuz 1966).

Osman Turan 163/a maddesi etrafında dönecek tartışmalara şiddetli bir şekilde müdahil olmuştur. Af tasarısının hazırlanmasından önce yazmış olduğu bir yazıda İsmet Paşa'yı Nurcuları takbih ettiği gerekçesiyle tenkitlerde bulunan Turan İsmet Paşa'ya seslenirken şu ilginç ifadeleri kullanmıştır: "AP'yi Nurculukla suçlaması da garabet. CHP dindar halkı bir nevi kendisine karşı cihada zorluyor hatta dindar halk kendi partilerini de şumulüne almış ki bu azim hatanın sebebi güçtür! AP iktidarı döneminde Nurculara yönelik tevkifler devam ediyor ve dindar halk artık AP'ye karşı gevşemekte ve nefis müdafaasına girişmekte!"(Osman Turan, 22 Haziran 1966). İsmet Paşa'ya hitap ederken açık bir şekilde partisinin idari erkine mesajlar gönderdiği müşahede edilen Turan'ın, müstakbel af tasarısı öncesinde konum aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Turan, AP grubunda yükselen komünizme karşı 141. ve 142. maddelerin sertleştirilmesini talep ederken, 163.maddenin affının gerektiği görüşünü savunmuştur (Milliyet, 15 Temmuz 1966). Turan af yasaasının 163.maddeyi kapsamaması sonrasında yazmış olduğu başka bir yazıda ise tasarı hazırlanırken ilk grup kararında söz konusu maddeye bağlı tutukluların da affa dâhil edildiğini ancak daha sonra tasarı dışında bırakıldığını ileri sürmüştür (Turan, 1 Eylül 1966). Turan'a göre 163.maddenin affın dışında bırakılmasını talep edenler, AP'yi irtica suçlaması ile birlikte töhmet altında bırakmakta ve "Adalet Partisini CHP'nin 2.bir nüshası haline getirmek" istemektedirler. Bu hususta Falih Rıfkı Atay ile polemige giren Turan, Atay ve temsil ettiği zihniyetin Adalet Partisi içerisinde "medeniyetçilik" ve "Atatürk İlkelerine bağlılık" olguları bağlamında sunî bir "ilerici-gerici" çatışması yaratmak istediğini iddia etmiştir (Turan, 5 Eylül 1966). Buna mukabil Turan'a göre Adalet Partisi

⁵Necip Fazıl'ın AP içerisindeki milliyetçi-muhafazakâr muhalefete desteği 1965 sonrasına münhasır değildir. Mesela 1965 öncesinde, partide "müfrit-mutedil mücadelesi" olarak resmedilen tartışmaya dışarıdan müdahil olan Kısakürek, AP yöneticilerine tıpkı Osman Turan da müşahede edildiği üzere DP örneği üzerinden ikazlarda bulunacaktır. Kısakürek AP idarecilerinin partiyi "merkezde" tutmalarını eleştirirken, AP'nin kati surette "mukaddesatçı ve milliyetçi" bir tavır takınmasını ve ideologlara itibar etmesini telkin ederek; "yıkılan DP'nin barajlarının bile kendisini kurtaramadığını" söylemek suretiyle uyarmıştır (Kısakürek, 23 Ağustos 1963).

içerisinde de “güdümcü zihniyet ile işbirliği yapanlar” olarak tarif ettiği bir hizip mevcuttur ve bu hizip 67 imza toplamak suretiyle dindarları af dışında bırakmıştır. Turan’ın bu noktada hedef gösterdiği mecra, 60’lı yıllar boyunca AP içerisindeki “müfrit-mutedil” olarak tarif edilen mücadelenin önemli bir tarafı olan Cevdet Perin ve Mithat Perin’in neşretmekte olduğu Durum Mecmuası olmuştur (Sanlı,2018,ss. 4-49).⁶ Turan, “*Durum denilen durumu meşkûk, zihniyeti bozuk, seviyesi ve sürümü düşük dergi*” diye tarif ettiği mecmuanın sadece “güdümcülerle” değil “Yassıada’yı hazırlayan zümre ve şahısların” da himayesine girdiğini ileri sürmüştür. Turan, bu dergiyi idare eden Mithat Perin’in AP içerisindeki milliyetçileri “gerici” olarak itham etmek suretiyle partide fitne çıkardıklarını ve böylece AP’i iktidara getiren halka karşı cephe aldıklarını düşünmektedir. Nitekim Adalet Partisi içerisinde nifak çıkarmışlar ve 67 imza suretiyle dindarların veya Nurcuların af kapsamına dâhil edilmeleri, grup kararı olmasına rağmen, engellenmiştir (Turan, 1 Eylül 1966). Ayrıca bu grup “güdümcülerin” sempatisini kazanmak için parti içerisinde milliyetçileri “aşırı solla kol kola” vermekle suçlayarak yıldırımaya çalışmaktadır (Turan, 2 Eylül 1966).

Turan’ın 163.maddenin af kapsamının dışında tutulması üzerine girdiği polemikler, dönemin Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı’nın görevden alınmasıyla birlikte daha da şiddetlenecektir. Elmalı’nın azline giden olayların başında kendisinin görevli olarak gittiği Tunus’tan sonra Mısır’a geçmek istemesi olmuştur. Elmalı Mısır’a geçmeden gezisini iptal ederken (Milliyet, 29 Temmuz 1966), Diyanet İşleri Başkanlığı’nın uhdesinde olduğu Devlet Bakanı Refet Sezgin bu gelişmelerden haberdar olmadığını bildirmiştir. Buna mukabil İbrahim Elmalı, hükümetin tek taraflı emri neticesinde Mısır gezisini iptal etmek durumunda kaldığını açıklayarak kamuoyunda gelecek olan tartışmaların fitilini ateşlemiştir (Yeni İstanbul, 31 Temmuz 1966). Elmalı meselesi AP içerisinde yaşanan ihtilafları arttıracak

⁶ Cevdet Perin ve Mithat Perin AP içerisindeki merkez kanat ile milliyetçi-muhafazakâr kanat arasında yaşanacak olan mücadelenin önemli iki aktörü olacaktır. Cevdet Perin, AP ile CHP’nin “laik anlayış birliği” içerisinde beraber hareket ettiği müddetçe, Türkiye’de Atatürk devrimlerinin geleceğinde endişe duyulamayacağını dile getirirken AP içerisinde “milliyetçilik kisvesine bürünen müfritlerin olduğunu” ve bunlarla mücadele etmenin lazım geldiğini düşünmektedir. Bkz. (C. Perin, 12 Ağustos 1967). Mithat Perin ise “siyasi partilerin, aşırı solla mücadelede olduğu gibi aşırı sağ ile mücadelede de işbirliği” yapmaya davet ederken İsmet İnönü’yü, II.Dünya Savaşı yıllarında “bu iki unsurla olan mücadelesine” referans vererek alkışlamıştır. Bkz. (M. Perin, 12 Ekim 1967).

ve Osman Turan da dâhil birçok milliyetçi/muhafazakâr isim hükümeti bu noktada eleştirecektir.

AP içerisindeki “merkez sağ” kesimin kamuoyundaki sözcüsü konumunda olan Durum Mecmuası, Elmalı üzerinden dönen tartışmanın partiye nüfuz etmek isteyen “dinci kanadın” yönlendirmesi olduğunu ve mezkûr grubun partinin müstakbel kongresi öncesinde avantaj elde etmek istediğini iddia ederken, “*devlet içinde devlet gibi hareket eden*” Elmalı’nın görevden alınması gerektiğini dile getirmiştir (Durum, 1 Eylül 1960). Dergide AP içerisinde Elmalı’yı savunan Osman Yüksel Serdengeçti, “yobaz, Yahudi düşmanı, İslamcı, ırkçı, Atatürk ve Balkanlı düşmanı” gibi tabirlerle eleştirilen Osman Turan, “Türkiye’nin iç ve dış politikasını din esaslı belirleme” üzerine mücadele etmekle itham edilmiştir (M. Perin, 8 Eylül 1966). Durum Mecmuası hakkında görüşlerine yukarıda müracaat edilen Turan ise, din istismarcılığının hakiki milliyetçi ve dindarlar için bahis mevzuu olamayacağını ancak bu ithamların “aldatma siyasetine saplananların” hesabına uygun olabileceğini dile getirmiştir. Turan, derginin sahibi Mithat Perin’in Elmalı’ya dair itirazlarını ise; “*O Türkiye’nin Diyanet Reis’ine hücumla cesaret ederken yalnız saygısızlığını değil hangi emel ve menfaatlere hizmet ettiğini de göstermiş oluyor*” demek suretiyle eleştirmiştir (Turan, 2 Eylül 1966).

İbrahim Elmalı üzerinden yaşanan polemikler, parti içerisindeki ihtilafı büyütürken dönemin Yargıtay Başkanı İmran Öktem’in laiklik hususundaki beyanatları tartışmaları daha da alevlendirmiştir. Öktem konuşmasında özetle Türkiye’de “aşırı sağ” tehlikesinin mevcut olduğunu ve “*din sarığı altında zehirlerini sıkın*” bir takım mahfillerin bulunduğunu öne sürmüştür. “*Dindar görünmenin komünistliği engelleyeceği iddiasının*” söz konusu kesimlere cesaret verdiği söyleyen Öktem, Nurcuları açıkça hedef almış ve Said-i Nursi’yi “yarı cahil, okuyup yazmasını bilmeyen” birisi olarak tanımlamıştır (Milliyet, 7 Eylül 1966). Muhafazakâr camia içerisinde bir çok isim Öktem’in açıklamalarını şiddetli bir şekilde tenkit etmiştir. Mesela Ali Fuat Başgil, Öktem’in sözlerinin “anayasaya ve hâkim tarafsızlığına mugayir olduğunu ve insanları suç işlemeye teşvik ettiğini” iddia ederek, bu beyanatın “kinci bir ruh haleti içerisinde” yapılmış olduğu tespitiyle tepkisini göstermiştir (Babı Ali’de Sabah, 9 Eylül 1966). Öte yandan Adalet Partisi’nin merkez kanadını temsil eden Cevdet Perin ise Öktem’in sözleri sonrasında “akıl egemenliği” vurgusu yaparak Descartes ve Mustafa Kemal’i bu hususta örnek göstermiş ve Öktem’in açıklamalarını desteklemiştir. Perin’e göre “akıl ve cesaret yolundan ayrılma temayülleri

olan gericilerin zuhuru” karşısında “ modern ve laik Türk Devleti’nin temellerinin sağlamlaşması gerekmektedir (C. Perin, 15 Eylül 1966).

AP’nin Olağan Kongresi öncesinde meydana gelen, “163.maddeden hükümlülerin af tasarısında yer almaması”, “Elmalı’nın yurtdışı gezisinin iptal edilmesi üzerine yaşanan tartışmalar”, “İmran Öktem’in açıklamaları” gibi hadiseler silsilesinin son durağı İbrahim Elmalı’nın görevinden alınması olmuştur. Elmalı’nın tasfiyesinin hemen ardından Demirel bir demeç vererek, Türkiye’nin “teokratik bir devlet” olamayacağını, “mezhep farklılığı yüzünden fesat çıkarmaya çalışanlara” müsaade edilemeyeceğini, “din ve vicdan hürriyetini istismara kalkanların” sükûtu hayale uğrayacağını ilan etmiştir (Yeni Gazete, 6 Ekim 1966). Demirel’in bu açıklamayla birlikte Elmalı’yı hedef aldığı aşikâr görünmektedir zira Abdi İpekçi’nin de belirttiği şekliyle, Elmalı’nın üzerinde “Nurcu” olduğu, “Diyanet İşlerine Nurcuları doldurduğu”, “Alevilere cephe alıp mezhep ayrımcılığı güttüğü” şeklinde eleştiriler yoğunlaşmıştır (İpekçi, 8 Ekim 1966).⁷

Elmalı’nın tasfiyesi üzerine muhafazakâr camia tarafından AP’ye yönelik ağır tenkitler yönelmiştir. “Din ve vicdan hürriyetine son darbe” (Yeni İstiklal, 12 Ekim 1966) olarak lanse edilen bu olay, “iktidara gelmek için Müslümanları kullanan AP’nin maskesini” düşürdü şeklinde yorumlanabilmiştir (Adıdeğmez, 4 Ekim 1966). Cevat Rifat Atilhan, olayın perde arkasında masonların ve Yahudilerin olduğunu iddia etmiş ve olayı, “Lozan’dan beri İslam’dan uzaklaştırılmak istenen Türk milletine” edilen bir tecavüz olarak değerlendirmiştir (Atilhan, 9 Ekim 1966). Ayrıca bu mesele ile birlikte Diyanet İşleri’nin tüzel yapısı da sorgulanarak, çeşitli mecmularda “Diyanet özerk olmalı” kampanyaları başlamıştır (Babı Ali’de Sabah, 6 Ekim 1966; Yeni İstiklal, 19 Ekim 1966). Bu minvalde Ali Fuat Başgil, Zeki Velidi Togan, Mustafa Reşit Belgesay gibi isimlerden destek alınmıştır (Babı Ali’de Sabah, 8 Ekim 1966). Ahmet Kabaklı da bu hususta bir köşe yazısı kaleme alarak, millete yaklaşık 40 yıldan beri “yutturulan” laiklik ile birlikte dinin devlet işlerine karışmadığını ancak devletin dine müdahale ettiğini ileri sürerek, Diyanet İşleri’nin devletten masun kalarak özerkleşmesi gerektiğini dile getirmiştir (Kabaklı, 14 Ekim 1966).

Osman Turan, Elmalı olayı üzerine Devlet Bakanı Refet Sezgin’e ateş püskürmüştür. “Refet Sezgin birader” diyerek Sezgin’e mason imasında bulunan ve kendisinin din aleyhtarı bir tutum içerisinde olduğunu iddia eden Turan, Sezgin’in Elmalı’ya “özel kalem müdürü” gibi davrandığını ve en

⁷ Benzer eleştiriler için bkz. (Durum, 6 Ekim 1966); (Yeni Gazete, 14 Ekim 1966).

yüksek dini makam olan Diyanet İşlerine saygısızlık etmekten imtina etmediğini öne sürmüştür. Turan'a göre Elmalı, "Ulu-l Emre" itaat etmeyerek laiklik hudutları dâhilinde dinî vazifesini yapmış ve millî vicdan karşısında mesuliyetini kavradığını göstermiştir (Turan, 1 Ocak 1967). Turan, Millet Meclisi'nde CHP Milletvekili Coşkun Kırca'nın Avrupa'daki laikliği yalınkat olarak tarif edip, bu tip bir laikliğin Türkiye'ye getirilmesiyle teokratik bir devlet idaresine gidileceği tespitini aktarırken, AP'nin Devlet Bakanı olan Refet Sezgin'in bu sözlere katıldığını beyan etmesini gündeme getirmiştir. AP'nin "din hürriyetini tanımayan uydurma bir laiklik" görüşünü kabul edemeyeceğini ifade eden Turan, parti içerisindeki "Atatürk İlkeleri ve laiklik" tabanlı eleştirilerin tek parti dönemi zihniyetinin ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Turan ayrıca laiklik tabanlı eleştirilerin sözcüsü konumunda olduğunu ifade ettiği mezkûr Devlet Bakanı'nı partisinin programına, millî iradeye ve din hürriyetine aykırı bir tutum içerisinde olmakla itham etmiştir (Turan, 21 Aralık 1966).

163. maddenin affın dışında tutulması, Elmalı hadisesi ve beraberinde yaşanan tartışmalar AP'nin 27 Kasım 1966 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu kongreye sirayet edecektir. Kongre öncesinde hem parti içerisinde hem de dışarıdan AP'nin "müfrit" olarak nitelendirilen idarecilerine yönelik tasfiye talepleri gelecektir. Bu minvalde Cevdet Perin, partinin hem AP muhalifleri tarafından hem de bünyesindeki "dinî muhafazakârlar" tarafından sağa itilmeye çalışıldığını bundan ötürü kongreyle birlikte partinin "orta yolda" olduğunu ispat etmesi gerektiğini ifade etmiştir (C. Perin, 24 Kasım 1966). Parti dışarısından en dikkat çekici telkin ise "ortanın solu" tartışmalarının yaşandığı CHP'den gelmiş ve Bülent Ecevit şu cümlelerle, 60'lı yılların siyasi yelpaze arayışlarına dair tarihî bir uyarıda bulunmuştur: "*CHP'nin yaptığı gibi AP de, ortanın sağında olduğunu bildirerek sağ uçtan gelebilecek tehlikelere bir duvar çekerse... demokrasimiz sürekli yaşama imkanına kavuşacaktır*" (Ahmad, 2007, s. 287).

İçeriden ve dışarıdan gelen telkinlerin etkili olduğu, AP kongresinin hemen başında, partinin faaliyet raporlarında "komünizme, ırkçılığa ve ümmetçiliğe" karşı olunduğu ifade edilmesiyle anlaşılmıştır (Yeni Gazete, 28 Kasım 1966). Elmalı meselesinden ötürü eleştirilen Refet Sezgin, Elmalı'nın "millî iradeye saygısı olmayan", "devlet içerisinde devlet" olmaya çalışan birisi olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin bir şeriat devleti olmayacağını ilan etmiştir (Yeni Gazete, 29 Kasım 1966; Durum, 3 Aralık 1966). Osman Turan'ın partiyi "dine dayandırmak" istiyor argümanı ile itham edilmesinden sonra terk ettiği kongre (Bâb-ı Âli'de Sabah, 29 Kasım 1966), AP'ye yakın

“merkez” medya tarafından “aşırı sağcılar” temizlendi tespitiyle takdim edilmiştir (Durum, 8 Aralık 1966; Haber, 29 Kasım 1966). Nitekim kongrenin hemen akabinde Osman Yüksel Serdengeçti partiden ihraç edilmiştir (Bâb-ı Âli’de Sabah, 5 Ocak 1967).

Osman Turan, Ali Fuat Başgil ile birlikte kaleme aldığı, Serdengeçti’nin ihraç edilmeden evvel Haysiyet Divanı’na verilmesine dair yazmış olduğu bir yazıda Serdengeçti’yi, daha genç yaşlarından itibaren fikir mücadelesine atılan ve Halk Partisi’nin “kötü idaresine, din aleyhtarı laiklik siyasetine” karşı isyan eden bir portre olarak resmetmiştir. Serdengeçti üzerinden mezkûr kongreye dair değerlendirmelerde de bulunan Turan hem parti içerisinde bir grubun hem de “güdümcü matbuatın” parti içerisinde “ilerici-gerici” çatışmasını körükleyerek partideki milliyetçi grupları hedef aldıklarını ve kongre vasıtasıyla milliyetçi unsurların tasfiye edilmek istediklerini öne sürmüştür. Kongre sonucuyla birlikte Serdengeçti’nin; “*davasının ve parti ülküsünün tehlikede, liderinin de değişmiş olduğu kanaatini*” teyit edildiği kanaatini taşıyan Turan, Serdengeçti’nin itirazlarına hak verdiğini beyan etmiştir (Yeni İstanbul, 26 Aralık 1966).

Serdengeçti’nin ihraç edilmesi, başta Osman Turan olmak üzere AP içerisindeki bazı isimlerin itirazları gibi hadiseler kamuoyunda yeni bir partinin kurulacağına dair haberlerin çıkmasına sebep olmuştur. İhraç parti teşkilatlarında büyük tepki çekmiş, Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı, Ankara Üniversitesi Ülkü Ocağı ve Türkiye Milliyetçi Gençlik Kolları ortak imza ile AP’yi protesto etmiştir (Kurnaz, 2012, s. 491). Osman Turan’ın başyazar olduğu Yeni İstanbul gazetesi ise Serdengeçti’nin ihraç edilmesi üzerine manşetine “AP’in gerçek temsilcileri” başlığıyla Ali Fuat Başgil, Osman Turan ve Serdengeçti’yi taşımıştır (Uzman, 2018, s. 369). Kamuoyuna yeni bir parti kuracağını ilan eden Serdengeçti’nin (Medeniyet, 5 Ocak 1967) öncülüğünde, “*Millî Hareket Partisi*”⁸ adında geniş bir sağ koalisyona hitap edebilecek ve Genel Başkanlığı’nı Ali Fuat Başgil’in, Genel Başkan Yardımcılığı’nı Türkeş’in yapacağı yeni bir siyasal yapılanma teşebbüsü olduğu ileri sürülmüştür (Akis, 7 Ocak 1967; Durum, 19 Ocak 1967). Osman Yüksel Serdengeçti, Osman Turan gibi isimlerin de yer alacağı ve CKMP dışındaki diğer sağ partilerin de birleşebileceği bu formül etrafında, Ali Fuat

⁸ Bu dönemde, CKMP’nin yarı resmi organı hüviyetinde olan “Millî Hareket” isminde bir dergi mevcuttur. Nitekim isim değişikliğini düşünen CKMP kurmayları da “Millî Hareket Partisi” adında partilerinin ismini değiştirmek isteyecek ancak siyasi partiler kanununa göre “millî” sıfatı alınabilmesi için Bakanlar Kurulu izni şartından ötürü partinin ismi Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilecektir (Sanlı, 2019: s.433).

Başgil'in "parti tüzüğü" hazırladığı (Haber, 1 Ocak 1967) ve Türkeş'in de "gerekirse CKMP'yi fesh etmek" suretiyle destekleyeceği iddia edilmiştir (Haber, 11 Ocak 1967). Her ne kadar zikredilen haberler ve sağda yer alan partilerin oy oranları münasebetiyle güncel koşullar böyle bir ittifakı muhtemel kılsa da bilhassa Ali Fuat Başgil'in 17 Nisan 1967 tarihinde vefat etmesiyle birlikte söz konusu teşebbüs akamete uğramış ve partinin kurulması gerçekleşmemiştir (Sanlı, 2019, s. 403). Başgil'in vefatını, "günümüzde manevî cihadın çok daha önemli olduğu hatırlandığında Başgil'in vefatı daha iyi tahlil edilebilir" (Yeni İstanbul, 24 Nisan 1967) diyerek yorumlayan Osman Turan, kaleme aldığı başka bir yazıda söz konusu parti girişimine kısmen/zımnen vurgu yapmıştır. Zira Turan, Başgil'in muhtelif zamanlarda AP idarecilerinin "ayıplarına" muhatap kaldığını, " *milli iradenin tecellisine rağmen icra edilmediğine*" üzüldüğünü belirtirken; kendisinin bilhassa Diyanet Teşkilatı'na girilen baskılar dolayısıyla " *siyasî ve teşriî vazifesini yapmaya*" karar verdiğini ancak ecelin buna müsaade etmediğini ifade etmiştir (Turan, 3 Mayıs 1967). Süleyman Arif Emre, Serdengeçti'nin Başgil'in vefatından sonra kurulması mutasavver olan partinin başına Osman Turan'ın geçmesini teklif ettiğini, Turan'ın ise teklifi kabul etmekle birlikte bir türlü harekete geçemediğini iddia etmektedir (Kurnaz, 2012, s. 492).

Parti içerisindeki yaşanan tartışmalar, kongre vasıtasıyla parti içerisindeki "müfrit" olarak isimlerin pasifize edilmesi, Serdengeçti'nin ihracı gibi hadiseler, Turan'ın istifa edebileceğine dair yorumları beraberinde getirmiştir. Ancak Turan istifa etmeyecek buna mukabil parti içi muhalefetini, artık Demirel'i de hedef almak suretiyle şiddetlendirecektir.

OSMAN TURAN'IN ADALET PARTİSİNDEN İHRAÇ EDİLMESİ

Osman Turan'ın parti içi muhalefetini şiddetlendirmesi hususunda en önemli hadise, Adalet Partisi Hükümeti hakkında bir gensoru vermek üzere Adalet Partisi Meclis Grup Başkanlığı'na müracaat etmesi olmuştur. Turan gensoruda özetle; iktidarın " *bir avuç menfaatçi zümrenin elinde*" olduğu ve millî iradeye aykırı bir tutum içerisine girdiğini, "yıkıcı cereyanlara" karşı atalet gösterdiğini, laiklik konusunda CHP görüşüne iştirak etmesinin kendi programından ve davasından rücu etmek anlamına geldiğini, parti içindeki ve dışındaki milliyetçilere karşı cephe alınıp, milliyetçi teşekküllerin baskı altına alındığını ileri sürmüştür (Uzman, 2018, s. 372).

Önerge AP grubunda görüşülürken Osman Turan'ın yapmış olduğu konuşma oldukça sert tenkitleri içermiştir. Süleyman Demirel'in iktidar

koltuğuna oturduktan sonra partinin kuruluş değerlerinden uzaklaşmaya başladığını, ilk döneminden itibaren milliyetçi ve liyakatli kişileri tensip etmediğini ileri süren Turan, Demirel'in sola ve İnönü'ye karşı ciddi taviz veren bir lider olarak resmetmiş ve bu tespitine karine olarak Demirel'in "laiklik politikaları" ve Diyanet siyasetini öne sürmüştür. Türkiye'de komünizm başta olmak üzere "yıkıcı cereyanların" revaçta olmasına, hükümeti ve hükümetin başında olan Demirel'i mesul tutan Turan'a göre, İsmet Paşa nasıl kendi ihtiyarıyla partisini sola kaydırırsa, Demirel de aynı keyfilikte din hürriyetine ve AP grubunun sağ kanadına cephe alarak "ortanın soluna" yelken açmıştır (Uzman, 2018, ss. 375-384).

Turan'ın gensoru önergesi AP grubunda 3 lehte oya karşılık 207 aleyhte oy ile reddedilmiştir. Demirel Turan'ın tenkitlerine cevaben kendisinin "ortanın ne sağında ne de solunda" konumlandığını, partinin sola kayması ithamlarının yersiz olduğunu ileri sürmüştür (Haber, 15 Haziran 1967). "Hiç kimse başkalarından daha iyi Müslüman olduğunu iddia edemez", "Türkiye'de din ve vicdan hürriyeti vardır" diyerek Turan'a karşılık veren Demirel, Turan'ın "gemiden ayrılma hazırlığı içinde" olduğunu ve Yeni İstanbul gazetesindeki yazılarıyla parti içerisinde "bölücülük" yaptığını beyan etmiştir (Haber, 16 Haziran 1967). Demirel'e yakın bir basın organı hüviyetinde olan Yeni Gazete'de çıkan imzasız bir köşe yazısında, partinin içerisinde "aşırı milliyetçi-mukaddesatçı" bir hizip olduğu ve bu hizbin Turan'ın önergesinde görüleceği üzere "beyhude bir çaba" içerisine girdiği yorumları yapılmıştır. Yazıda ayrıca, önergeye sadece 3 lehte oy verilmesi, "sabotajı bir kapsül patlaması mertebesine" indirdiği şeklinde değerlendirilmiştir (Yeni Gazete, 15 Haziran 1967). Makale içerisinde görüşlerine müracaat edilen Perin'e göre ise, AP kongresinden sonra parti içerisinde "aşırı sağcılar" temizlenmiş olsa da Osman Turan gibi bazı isimler mevcudiyetini devam ettirmiştir ve bu "aşırı sağcılar" "aşırı solculardan" farkı bulunmamaktadır. Osman Turan'ı cumhuriyet düşmanı olarak niteleyen, elinden gelse hilafeti yeniden kuracağını iddia eden ve evinde padişah portrelerinin bulunmasının kendisinin cumhuriyet düşmanı olduğunun delili olduğunu ileri süren Perin, Osman Turan ve onun temsil ettiği zihniyetin partiden derhal temizlenmesi kanaatini paylaşmıştır (C. Perin, 17 Haziran 1967).

Demirel'in açıklamaları ve beraberinde kendisine yakın olan gazetelerde yer alan köşe yazıları, Turan'ın partideki istikametini belirleyecek nitelikte olmuştur. Buna mukabil taktir sonrası süreçte Turan muhalefetinin şiddetini daha da arttırmıştır. Hükümeti "güdümcü çevrelerle"

birlikte sola kaymakla itham eden Turan, iktisadî politikada ise “sosyal adaletin değil aşırı kazanç sahiplerinin” korunduğunu, kendilerinin de bundan ötürü aşırı sağ ile itham edildiğini öne sürmüştür (Yeni İstanbul, 24 Haziran 1967). Demirel’i “sola kaymakla” tenkit eden Turan’a göre sola kayış iktisadî manada söz konusu olmamakta, sol politika milliyetçilere ve dindarlara karşı uygulanmaktadır. Zenginler ile fakirler arasındaki uçurumun millî devlette kabul edilemeyeceğini dile getiren Turan, sosyal adaletin olmadığı bir ortamda komünizmin zımnen teşvik edildiği kanaatini paylaşmıştır (Turan, 3 Ağustos 1967).

Gensoru önergesi ve beraberinde aktarılanlar ışığındaki gelişmeler Turan’ın AP’deki akıbeti hakkında fikir vermektedir. Nitekim Turan 10 Ağustos 1967 tarihinde partinin Haysiyet Divanı’na sevk edilmiştir (Uzman, 2018, s. 406). Osman Turan’ın ihraç talebiyle haysiyet divanına sevk edilmesi kararı haliyle milliyetçi camiada bir tepkiye yol açmış; Adana, Kayseri, Trabzon, Konya, Zonguldak, İstanbul, Erzurum, Samsun, Ordu ve Antalya teşkilatları parti genel merkezine çektikleri telgraflarla rahatsızlıklarını dile getirmiştir (Uzman, 2018, s. 406). Ancak bu girişimler Osman Turan’ın ihracını engellemeye yetmemiş ve 30 Ekim 1967 tarihinde Adalet Partisi’nden ihraç edilmiştir (Milliyet, 31 Ekim 1967).

Osman Turan’ın AP’den ihracı sonrasında kamuoyunda, Turan’ın aynı Serdengeçti gibi milliyetçi camianın politik temsilcisi konumunda olan CKMP’ye iltihak etmesi yönünde beklenti oluşmuştur (Sanlı, 2019, s. 450-451). Ancak Turan bu beklentiye başlangıçta cevap vermeyecek ve bu durum CKMP’ye müntesip milliyetçiler nezdinde hayal kırıklığı yaratacaktır. Nevzat Kösoğlu bu hususta şu sözleri dile getirmiştir:

“Serdengeçti’yi, rahmetli(Alparslan Türkes-y.n.) Osman Turan’ı partiye girmesi için ikna etmek üzere aşıya, kulise göndermişler... Ne kadar bekledik bilmiyorum ama sonunda Osman Yüksel tek başına geldi. Suratı ekşimiş bir vaziyette, dedi ki: ‘Olmuyor, gelmiyor razı edemedim!’. Odada buz gibi bir hava esti; birdenbire yıkım oldu. Herkes çöktü... Muzaffer Özdağ dedi ki; Biz milliyetçiliği bunlardan öğrendik, bunların yazdıklarına, çizdiklerine baktık, okuduk ve heyecan duyduk. Şimdi biz kavgaya girmişiz, bunlar gelmiyorlar! O da çıktı ve gitti. Parti çöktü, ben de yıkıldım. Türkes dinliyor. Sonra kalktı. Elini masaya vurdu. ‘Direnin arkadaşlar, zafer bizim olacak!’ dedi... Dünder ağabeyin ne demek istediğini o zaman anladım. Lider buymuş. Herkesin çöktüğü yerde, düştüğü yerde, ‘Devam arkadaşlar’ diyebilen adam”. (Çakır, 2010, s. 221)

Osman Turan bu beklentiye başlangıçta cevap vermese de, 1969 seçimleri öncesinde kısa bir süre önce isim değişikliği yapan Milliyetçi Hareket Partisi’nden Trabzon milletvekili aday olacak ancak seçim

sonucunda milletvekili seçilemeyerek siyasi kariyerini nihayete erdirecektir (Uzman, 2018, s. 429). Taha Akyol'un 1978 yılında Turan'ın vefatı üzerine kaleme aldığı yazıda yer alan cümleler ise, 60'lı yıllar boyunca AP içerisindeki sürece olan mücadelenin ve Osman Turan'ın bu ihtilaftaki mevziinin milliyetçi kamuoyundaki yansımaları tezahür ettirir nitelikte olmuştur:

“ AP'nin bilinen yön değiştirmesi ve hocamızın bu partiden ihraç edilmesi olayı, hem AP için hem de memleket için büyük bir kayıp olmuştur. AP'nin bunalımı, heyecansızlaşması ve entelektüel bir donukluğa sürüklenerek nihayet gerilemesi, Osman Turan hocamızın ihracı olayı ile başlamıştır.1963'lerde daha önce AP'den kovulmaya başlanan Türk milliyetçiliği MHP saflarında mücadeleye başlamıştı. Hocamız bu defa MHP saflarında yerini almış ve Trabzon'dan adaylığını koymuştur. MHP'nin zayıf olduğu o sırada, tabii kazanması mümkün değildi. Fakat rahmetli için milletvekili olmaktan çok tercihini ortaya koymak önemliydi...” (Uzman, 2018, s. 430).

SONUÇ

1960'lı yıllar sadece yeni bir anayasa ya da yeni siyasi partilerin kurulmasına değil yeni siyasal konumlanmalara da tanıklık etmiştir. TİP ve Türkeşli CKMP örneğinde olduğu gibi doktriner partilerin sahneye çıktığı bu yıllar, Türk siyasi tarihinin iki ana kutbunu teşkil eden CHP ve AP'de dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu meyanda CHP, TİP ve yükselen sol karşısında “ortanın solu” politikasına geçerken doktriner sağın talepleri ve Türkeşli CKMP ile birlikte doktriner sağın siyasal temsili, AP için de benzer bir süreci beraber getirecektir.

Demokrat Parti'nin başına gelenler DP'nin misyonunu temsil eden Adalet Partisi'ni kurulduğu tarihten itibaren “müesses nizam” karşısında tedbirli davranmaya itmiştir. 27 Mayıs darbesi ile kurulan düzen, Cevdet Sunay'ın “*Bu anayasa sağa ve sola saptırılmayacak kadar kesindir..., müfrit hareketlere asla müsaade yoktur*” sözlerinde görüleceği üzere “aşırılık” olarak tarif ettiği durumlara tahammül göstermezken mezkur çizgide gördüğü kişi ya da kurumları tasfiye/pasifize etmekten imtina etmemiştir. MBK sürecinde 14'lerin tasfiyesi, Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı adaylığının engellenmesi gibi misallerin mebzul miktarda verilebileceği bu yıllarda söz konusu “nizam”, Türk siyasi tarihinin iki kutbu olan CHP ve AP'ye “kendi cenahlarına duvar çekme” misyonunu yüklemiştir. İnönü ve Ecevit'in AP içerisindeki tartışmalara, makale içerisinde iktibas edilen örneklerde görüldüğü üzere müdahil olması, ya da Demirel, Refet Sezgin veya Perin kardeşlerin laiklik tartışmaları esnasında “CHP ile aynı kanaatte” olduklarını açıklamaları, söz konusu duvar metaforuna karine teşkil etmektedir. Buna

mukabil tıpkı ortamın solu politikasında olduğu üzere, AP içerisinde yaşanan tartışmaları sadece dönemin ve düzenin ruhu ile açıklamak eksik olacaktır.

Osman Turan söz konusu dönemde AP içerisinde yaşanan tartışmaların önemli bir aktörü olacaktır. AP iktidarı ile birlikte Millî Eğitim Bakanı olmayı bekleyen ancak beklentisi gerçekleşmeyen Turan'ın muhalefetine şahsi kırgınlığının etkisi olsa da, fikrî/ideolojik boyut oldukça ilgi çekicidir ve DP dönemindeki parti içi muhalefeti ile tutarlılık göstermektedir. Nitekim Turan; “sola karşı aydın bir zümrenin oluşturulmaması”, “milliyetçi-muhafazakâr bir gençliğin politik alana dâhil edilememesi”, “maddî kalkınmanın manevî kalkınma olmadan eksik kalacağı”, “manevî buhranın, komünizm gibi yıkıcı akımlara mahal verdiği ve iktidarın bu durumdan mesul olduğu” gibi temel eleştirilerini hem DP iktidarına hem de AP iktidarına yöneltmiştir. Ayrıca Turan'ın bu konuda yalnız olmadığını da belirtmek gerekir. Demokrat Parti dönemini Türk Milliyetçileri Derneği'ni, Millet Partisi'ni kapatmaları, kültür politikaları ve münevver zümre oluşturamamaları gibi argümanlarla eleştiren birçok sağ kökenli politikacı/yazar, AP'ye de benzer eleştirilerde bulunmuştur. Mezkûr zümre AP'ye milliyetçi-muhafazakâr kökenli fikirlerin temsilini önerirken aksi takdirde “akıbetinin DP gibi olacağı” uyarısında bulunmaktan çekinmemişlerdir. AP'nin çeşitli politikalarından hoşnutsuz olan milliyetçi-muhafazakâr kesimler, tıpkı DP döneminde olduğu gibi “CHP ile muvazaa” suçlamalarında bulunsa da, başta Demirel olmak üzere Adalet Partisi'nin “merkez” kanattaki yöneticileri, bu önerileri/uyarıları dayatma olarak telakki etmiş ve bu hususta ısrarcı olanları partiden tasfiye etmiştir.

Osman Turan ve arkadaşlarının AP içi muhalefet sonucunda tasfiye olmaları kamuoyunda Türk sağının bütün kesimlerine hitap edecek bir parti kurulması beklentisini oluşturmuş olsa da gerek sağın muhtelif kesimleri arasındaki temel farklılıklar, gerek birçok ismin liderlik beklentileri böyle bir partinin kurulmasına müsaade etmemiştir. Bu dönemde AP içerisindeki tartışmaları merakla izleyen ve partisinin menzilini Türk sağının bütün kesimlerine yaymak isteyen CKMP, beklediği teveccühü göremeyecek hatta Osman Turan gibi kendisine oldukça yakın bir pozisyonda olan bir isim bile bu partiye katılmakta tereddüt gösterecektir. Bu süreç beraberinde Erbakan önderliğinde İslami yönü oldukça kuvvetli olan “Millî Görüş Hareketinin” doğmasına ve bu hareketin Millî Nizam Partisi adında siyasal temsiline zemin hazırlayacaktır. Serdengeçti'nin ihracından sonra sağın geniş kesimlerine müteveccih bir parti kurması beklenen, AP'den ihraç edilmeden önce istifa etmesi öngörülen, ihracından sonra ise CKMP'de önemli bir pozisyon elde

edeceği düşünölen Osman Turan'ın temkinli ya da müteredit tavırları ise siyasi kariyerini belki de çok daha müessir pozisyonlara erişmeden sonlandırmasına sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Akis

Babı Ali'de Sabah

Durum

Haber

Medeniyet

Milliyet

Tercüman

Yeni Gazete

Yeni İstanbul

Yeni İstiklal

TELİF ESER VE MAKALELER

Adıdeğmez (4 Ekim 1966) "Düşen Maske", *Bâb-ı Âli'de Sabah*.

Ağtaş, Ö. (2008). "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-8*. (Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil), 2.B, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyol, T. (1997). *Hayat yolunda: Gençler için anılar*. İstanbul: Doğan Kitap.

Atılhan, C. Rifat (9 Kasım 1966). " Diyanet İşleri Meselesi ve Derin Kökleri!". *Yeni İstiklal*.

Aydın, S.- Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayvazoğlu, B. (2008) “Tanrıdağı’ndan Hira Dağı’na Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, (Ed.Tanıl Bora, Murat Gültekingil), 3. B, İstanbul: İletişim Yayınları

Birinci, A. (2003). *Osman Turan*. Ankara: Alternatif Yayınları.

Bora, T. (2012). “Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi”, *Türk Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. (Der: İnci Özkan Kerestecioğlu-Güven Gürkan Öztan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, O. (2010). *Nezhat Kösoğlu ile Söyleşiler: Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi*, 2.B, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Demirel, T. (2004). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, T. (2009). “1946-1980 Döneminde ‘Sol ve Sağ’”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler*. (Ed.Ömer Laçiner), İstanbul: İletişim Yayınları.

Emre, Y. (2013). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İpekçi, A. (8 Ekim 1966). “Diyanet İşleri ve Hükümet”, *Milliyet*.

Kabaklı, A. (14 Ekim 1966). “Muhtariyet”, *Tercüman*.

Kılıç, M. (2016). *‘Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat’: Türk Milliyetçileri Derneği (1951-1953)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kısakürek, N.F. (23 Ağustos 1963). “Adalet Partisi’ne: Nefs Muhasebesi”, *Yeni İstiklal*.

Kısakürek, N. F. (8 Ağustos 1966) “Demirel”, *Yeni İstanbul*.

Kısakürek, N. F. (14 Temmuz 1966) “Kim İdare Ediyor”, *Yeni İstanbul*.

Kurnaz, C. (2012). *Deli Rüzgâr: Osman Yüksel Serdengeçti*, Ankara: Kurgan Edebiyat.

Perin, C. (24 Kasım 1966). “AP, Sağda Olamaz”, *Durum*.

Perin, C. (12 Ağustos 1967). “AP’nin Yakasını Bırakınız”, *Durum*.

Perin, C. (17 Haziran 1967).“ Türkiye Zavallı Değildir”, *Haber*.

Perin, C. (15 Eylül 1966). “ Yürek ve Kafa”, *Durum*.

Perin, M. (12 Ekim 1967). “ Aşırı Cereyanların Sinsi Niyetleri”, *Durum*.

Perin, M. (8 Eylül 1966). “ Osman Turan Bu Ayıp Sana Yeter”, *Durum*.

Sanlı, F. S. (2019). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihi Süreç, İdeoloji, Politika (1960-1969)*, İstanbul: Ötügen Yayınları.

Sanlı, F. S. (2017). “Türk Sağında Politik Çatallaşmaya Adalet Partisinden Bakmak: 1961-1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan ‘Müfrit- Mutedil’ Mücadelesi ve Bu Hareketin ‘Türkeş Hareketi’ ile Olan Münasebeti”, *CTAD*, Yıl:13, Sayı:25, s. 4-49.

Taşkın, Y. (2007). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijensiya*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2012). “Türk Sağı ve Aydınlar: Bir Aşk ve Nefret İlişkisi”. *Türk Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. (Der: İnci Özkan Kerestecioğlu-Güven Gürkan Öztan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkın, Y. (2009). “Türkiye’de Sağcılık”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt-9: Dönemler ve Zihniyetler*, (Ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuncer, E.-Danacı, N. (2003). *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*, Ankara: TESAV Yayınları.

Turan, O. (6 Eylül 1966) “Falih Rıfkı Atay Siyasi ve İdeolojik Bir Çıkmaza Saplanmıştı”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (21 Aralık 1966). “Adalet Partisi Din Aleyhtarı Bir Laiklik Görüşüne Katılamaz I”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (24 Nisan 1967). “ Başgil’in Şehadeti I”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (3 Mayıs 1967). “ Başgil’in Memlekete ve Siyasete Dönüşü”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (8 Şubat 1967). “ Bir Münevver Çılgınlığı ve Komünizm”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (1 Eylül 1966). “ Bir Yassıada Şaşkıını ”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (2 Eylül 1966). “Bir Yassıada Şaşkıınının Basit Hünerleri”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (20 Haziran 1967). “ Felaketten Ders Alamayan Sayın S.Ağaoğlu”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (23 Nisan 1966). “ Halk Partisi Zihniyeti ve Yeni Nesil”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (24 Haziran 1967). “ Hükümet Aleyhine Takrir Münasebetiyle”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (3 Ağustos 1967). “ Hükümetin İctimai Adaletten Uzaklaşması”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (1 Ocak 1967). “ Laiklik Tatbikatı ve Orhan Seyfi Bey II”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (22 Haziran 1966). “İsmet Paşa'nın Mağlubiyeti ve Nurcular”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (26 Aralık 1966). “ Osman Yüksel Bey Haysiyet Divanında”, *Yeni İstanbul*.

Turan, O. (2016). *Yeni İstanbul Yazıları*. (Yay. Haz. Nasrullah Uzman), Ankara: Hitabevi Yayınları.

Turan, O. (31 Temmuz 1967). “ Zayıf Hükümet Politikası ”, *Yeni İstanbul*.

Unat, N. A. (1966). *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimleri Tahlili*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları.

Uzman, N. (2018). *İktidardaki Muhalif: Prof. Dr. Osman Turan*, İstanbul: Ötüken Yayınları.